№6/2026

ADPI
Ilmiy xabarnomasi

"ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILAR TA'LIM TARBIYASIDA INKLYUZIV YONDASHUVNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SAMARADORLIGINI BAHOLASH"

Uzaqova Noilaxon Ma'ribjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti

Annotatsiya.
Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning inklyuziv ta'lim sharoitidagi rivojlanishi va ta'lim jarayonida ishtirokini psixologik-pedagogik baholashning nazariy hamda metodologik asoslari yoritiladi. Individual ta'lim ehtiyojlarini aniqlash, bilish jarayonlari, kommunikativ kompetensiyalar, ijtimoiy moslashuv va ta'lim muhitining qulayligini baholash masalalari tahlil qilinadi. Baholashda o'quvchining individual xususiyatlari bilan bir qatorda, ta'lim muassasasining tashkiliy-pedagogik sharoitlarini ham hisobga olish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar:
inklyuziv ta'lim, eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar, psixologik-pedagogik baholash, individual ta'lim ehtiyojlari, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy moslashuv, diagnostika, ta'lim muhiti.

Аннотация.
В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы психолого-педагогической оценки развития и участия в образовательном процессе обучающихся с нарушениями слуха в условиях инклюзивного образования. Анализируются вопросы выявления индивидуальных образовательных потребностей, оценки познавательных процессов, коммуникативных компетенций, социальной адаптации и доступности образовательной среды. Обосновывается необходимость учета не только индивидуальных особенностей обучающихся, но и организационно-педагогических условий образовательной организации при проведении оценки.

Ключевые слова:
инклюзивное образование, обучающиеся с нарушениями слуха, психолого-педагогическая оценка, индивидуальные образовательные потребности, коммуникативная компетенция, социальная адаптация, диагностика, образовательная среда.

Abstract.
This article examines the theoretical and methodological foundations of the psychological and pedagogical assessment of the development and participation in the educational process of students with hearing impairments in inclusive education settings. It analyzes the identification of individual educational needs, the assessment of cognitive processes, communicative competencies, social adaptation, and the accessibility of the educational environment. The article substantiates the need to take into account not only the individual characteristics of students but also the organizational and pedagogical conditions of educational institutions when conducting assessments.

Keywords:
inclusive education, students with hearing impairments, psychological and pedagogical assessment, individual educational needs, communicative competence, social adaptation, diagnostics, educational environment.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri barcha o'quvchilar uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish va ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Inklyuziv ta'lim o'quvchilarning turli ehtiyojlaridan qat'i nazar, ta'lim jarayonida mazmunli va teng huquqli ishtirok etishlari uchun zarur sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash o'ziga xos pedagogik va psixologik yondashuvlarni talab qiladi. Eshitish imkoniyatlarining cheklanganligi og'zaki axborotni qabul qilish, suhbatlarda qatnashish, o'qituvchi ko'rsatmalarini tushunish va tengdoshlari bilan muloqot qilishga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ta'sir darajasi eshitishdagi nuqsonning xususiyatlari, tilni egallash tajribasi, qo'llaniladigan kommunikatsiya usullari, oilaviy muhit va ko'rsatilayotgan ta'limiy yordamga bog'liq.Shuning uchun o'quvchining ta'lim imkoniyatlarini baholashda faqat eshitish darajasi yoki akademik natijalarga tayanish yetarli emas. Bilish jarayonlari, kommunikativ imkoniyatlar, emotsional holat, ijtimoiy munosabatlar va ta'lim muhitining qulayligi o'zaro bog'liq holda o'rganilishi lozim. BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi 24-moddasi nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi,

ISSN 2181-4309

umumiy ta’lim tizimidan chetlatilmasligi va zarur qo‘llab-quvvatlash bilan ta’minlanishini belgilaydi.

Eshitish insonning atrof-muhit haqidagi axborotni qabul qilishi, og‘zaki nutqni o‘zlashtirishi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida muhim ahamiyatga ega. Eshitish imkoniyatlarining cheklanishi, ayniqsa, tilni egallash uchun yetarli yordam bo‘lmagan sharoitda, nutqiy rivojlanish va kommunikatsiyaga ta’sir qilishi mumkin. Ayrim o‘quvchilar og‘zaki tushuntirishlarni qabul qilish, jamoaviy suhbatlarda qatnashish yoki fikrini ifodalashda qiyinchilikka duch kelishlari mumkin. Biroq eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning intellektual imkoniyatlarini faqat eshitish holatiga qarab baholash ilmiy jihatdan asosli emas. Agar topshiriq faqat og‘zaki ko‘rsatma orqali berilsa va o‘quvchi uni to‘liq qabul qila olmasa, topshiriqni bajara olmaslik bilim yoki tafakkur yetishmovchiligini emas, balki axborotga kirishdagi to‘siqni ko‘rsatishi mumkin. Baholash jarayonida yozma ko‘rsatmalar, vizual materiallar, imo-ishora tili, subtitrlar yoki boshqa moslashtirilgan kommunikatsiya vositalaridan foydalanish mumkin. Qaysi vosita samarali bo‘lishi o‘quvchining individual ehtiyojlari va afzalliklariga bog‘liq. Shuningdek, sinfdoshlar bilan muloqot qilish imkoniyatlari va jamoaviy faoliyatdagi ishtirok ham hisobga olinishi lozim. Inklyuziv ta’lim samaradorligi o‘quvchining umumiy sinfda jismonan qatnashishi bilangina belgilanmaydi. Dars mazmunini tushunish, topshiriqlarni bajarish, savollar berish, tengdoshlari bilan muloqot qilish va o‘z imkoniyatlarini namoyon etish ham muhim ko‘rsatkichlardir.

Psixologik-pedagogik baholash - o‘quvchining ta’lim olish imkoniyatlari, rivojlanish xususiyatlari, individual ehtiyojlari va zarur qo‘llab-quvvatlash choralarini aniqlashga qaratilgan tizimli jarayondir. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni baholashda ikki yo‘nalish muhim: o‘quvchining individual rivojlanishi va ehtiyojlarini baholash; ta’lim muhitining o‘quvchi ehtiyojlariga mosligi hamda qo‘llab-quvvatlash samaradorligini aniqlash. Bilish jarayonlarini baholash diqqat, xotira, tafakkur, idrok va muammoli vaziyatlarni hal qilish xususiyatlarini o‘rganishni qamrab oladi. Topshiriqlar o‘quvchining kommunikativ imkoniyatlariga moslashtirilishi kerak. Masalan, og‘zaki ko‘rsatmani eshitish orqali qabul qilish qiyin bo‘lsa, ayni topshiriq yozma yoki vizual shaklda berilishi mumkin. Baholashda topshiriq mazmunini tushunish, axborotni eslab qolish va qayta tiklash, mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlash, muammoni mustaqil hal qilish hamda o‘z faoliyatini rejalashtirish ko‘rsatkichlariga e’tibor qaratiladi. Sarflangan vaqt, ko‘rsatilgan yordam turi va natijaning barqarorligi ham tahlil qilinishi mumkin.

Inklyuziv ta’limning muhim maqsadlaridan biri o‘quvchining jamoada faol ishtirok etishi, tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatishi va o‘zini ta’lim muhitining a’zosi sifatida his qilishiga sharoit yaratishdir. Shu sababli ijtimoiy moslashuv va emotsional holat ham o‘rganilishi lozim. O‘quvchining natijalariga sinfdagi shovqin, o‘qituvchining yuzini ko‘rish imkoniyati, axborotni taqdim etish shakli, pedagogning kommunikativ ko‘nikmalari va texnik vositalarning mavjudligi ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun sinfdagi kommunikatsiya, vizual va yozma materiallar, guruhli topshiriqlarda ishtirok hamda zarur moslashtirishlarning mavjudligi baholanishi kerak.

UNESCOning inklyuziv ta’limga oid hisobotida ta’limdagi tenglikni ta’minlash uchun tizim, pedagogik amaliyot va o‘quv muhitidagi to‘siqlarni aniqlash muhimligi ta’kidlanadi. Demak, o‘quvchi natijalarini to‘g‘ri talqin qilish uchun uning individual imkoniyatlari bilan birga ta’lim sharoitlarining sifati ham o‘rganilishi zarur.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning inklyuziv ta’limini ilmiy asosda baholash bir nechta metodologik yondashuvlarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Individual yondashuv har bir o‘quvchining kommunikativ imkoniyatlari, ta’lim tajribasi, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga oladi. Kompleks yondashuv bilish jarayonlari, kommunikativ rivojlanish, ijtimoiy munosabatlar va ta’lim muhitini birgalikda o‘rganishni nazarda tutadi.

Amaliy tadqiqotlarda pedagogik kuzatuv, o‘quvchi va ota-onalar bilan suhbat, o‘quv ishlarini tahlil qilish, yoshga mos psixodiagnostik metodikalar va ta’lim muhitini baholashdan foydalanish mumkin. Metodika faqat og‘zaki nutqni tushunishga tayansa, natija o‘quvchining boshqa bilish imkoniyatlarini to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Shu bois moslashtirishlar hujjatlashtirilishi va natijalar ehtiyotkorlik bilan talqin qilinishi lozim.

Baholash samaradorligini oshirish uchun mezonlar aniq, kuzatiladigan va amaliy qo‘llash mumkin bo‘lgan ko‘rsatkichlarga asoslanishi maqsadga muvofiq. Quyidagi jadval maqola doirasida taklif etilayotgan tahliliy modelni ifodalaydi; u validatsiyadan o‘tgan standart diagnostik shkala hisoblanmaydi.

Baholash yo‘nalishi	**Asosiy ko‘rsatkichlar**	**Ma’lumot yig‘ish usullari**
Bilish jarayonlari	Diqqat, xotira, mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish	Moslashtirilgan topshiriqlar, kuzatuv
Kommunikativ rivojlanish	Axborotni tushunish, fikr bildirish, muloqotda ishtirok	Kuzatuv, suhbat, kommunikativ topshiriqlar
O‘quv faoliyati	Topshiriqni tushunish, bajarish, mustaqillik, bilimni qo‘llash	O‘quv ishlari tahlili, pedagogik kuzatuv
Ijtimoiy-psixologik holat	Tengdoshlar bilan munosabat, xavfsizlik hissi, yordam so‘rash	Suhbat, kuzatuv, yoshga mos so‘rovnomalar
Ta’lim muhiti	Vizual axborot, kommunikatsiya vositalari, pedagogik yordam	Sinfni kuzatish, o‘qituvchi bilan suhbat
Qo‘llab-quvvatlash samaradorligi	Tavsiyalarning bajarilishi, ishtirok va natijalardagi o‘zgarish	Takroriy baholash, rivojlanish dinamikasi

Modelning afzalligi shundaki, u o‘quvchini faqat qiyinchiliklar nuqtayi nazaridan emas, balki mavjud imkoniyatlari, ta’limdagi to‘siqlar va zarur yordam turlari asosida tahlil qilishga yordam beradi. Natijalarga asoslanib yozma ko‘rsatmalar berish, muhim axborotni vizual vositalar bilan mustahkamlash, o‘qituvchining yuzini ko‘rish imkoniyatini yaratish, guruhli ishlarda kommunikativ tenglikni ta’minlash yoki zarur texnik vositalardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin. Moslashtirishlar barcha o‘quvchilarga bir xil tarzda tatbiq etilmasligi kerak. Ular individual ehtiyojlar va kuzatilgan qiyinchiliklarga qarab tanlanadi. Dastlabki baholash, qo‘llab-quvvatlashni rejalashtirish, oraliq kuzatuv va takroriy baholash o‘zaro bog‘liq jarayon sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Shaxsiy ma’lumotlar himoya qilinishi, natijalar tamg‘alash yoki kamsitish uchun ishlatilmasligi lozim.

Xulosa. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning inklyuziv ta’limini psixologik-pedagogik baholash ta’lim sifatini oshirish, individual ehtiyojlarni aniqlash va o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Ta’lim imkoniyatlarini faqat eshitish holati yoki akademik natijalar asosida baholash yetarli emas. Bilish jarayonlari, kommunikativ rivojlanish, ijtimoiy moslashuv va ta’lim muhitining qulayligi ham hisobga olinishi kerak. Ikkinchidan, topshiriqlar o‘quvchining kommunikativ imkoniyatlariga moslashtirilishi lozim, aks holda axborotni qabul qilishdagi to‘siqlar bilimni baholashga aralashib ketishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2020-yil 13-oktabr, PQ-4860-son.
3. Qodirova F.U., Pulatova D.A. - *Inklyuziv ta’lim*. Toshkent: Mehr-nuri, 2024.
4. Nazarova D.A., Mamarajabova Z.N. - *Maxsus pedagogika*. Toshkent, 2019.
5. Qodirova F.U., Fayziyeva U.Y., Kobilova Sh.X., Ishmatova O.S., Umaraliyeva M.A. *Surdopedagogika*.

MUNDARIJA

G'aniyev Abduqahhor Gadoyevich
LIRIK TAFAKKURNI INSONNING SUN'IY INTELLEKTDAN USTUNLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI 314 318

Uzaqova Noilaxon Ma'ribjon qizi
"ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILAR TA'LIM TARBIYASIDA INKLYUZIV YONDASHUVNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SAMARADORLIGINI BAHOLASH" 319 322

Mamasodiqova Saidaxon Soyibjon qizi
RAQAMLI PEDAGOGIKADA STEAM YONDASHUVI ASOSIDA TALABALARNING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH 323 332

Abduqodirova Patmaxon Tursunboyevna
MUAMMOLI VA LOYIHA ASOSIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARINI POLIPARADIGMAL METODIKAGA INTEGRATSIYALASH 333 337

Abduqodirova P.T., Xojiyev D.B.
SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI 338 344

Yunusov Ismonali Kodirovich
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIGA MOSLASHISH DAVRINI YENGILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA BOSQICHMA-BOSQICH QABUL QILISH ALGORITMI 345 353

Djurayeva Feruzaxon Abdumuxtarovna
VIRTUAL LABORATORIYALAR ASOSIDA ILMIY-TADQIQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH JARAYONINING METODIK JIHATLARI 354 360

Ортиков Муроджон Сойибжонович
ПРИМЕНЕНИЕ ЭНТРОПИИ ШЕННОНА И ДИВЕРГЕНЦИИ КУЛЬБАКА–ЛЕЙБЛЕРА В ЗАДАЧАХ КРИПТОАНАЛИЗА ЛЕГКОВЕСНЫХ БЛОЧНЫХ ШИФРОВ 361 370

O'rinboyev Muxammadzoxir Iqboljon o'g'li
O'QUVCHILARNING FIZIKA FANIGA BO'LGAN QIZIQISH DARAJASINI O'RGANISH VA METAKOGNITIV FAOLIYATLARINI FAOLLASHTIRISH 371 379

Ergashev Murodbek Ikromovich
ADAPTIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINING KREATIV KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH ZARURATI 380 385

